

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПОВТОРУ В ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Г. ТАРАСЮК “ЦІНЬ ХУАНЬ ҐОНЬ”)

Словниковий склад мови надзвичайно багатий і різноманітний, він нараховує сотні тисяч слів, але мовці в такому обширі порівняно швидко знаходять потрібні їм слова. Єдиним поясненням цього, зазначає О.І.Нечитайло, може бути системність лексики, адже пошук потрібного слова ведеться не в усьому словниковому складі, а в межах невеликої його частини – синонімічного ряду, у віднайденні і контекстуальних синонімів [2, 9]. Кількість та широта синонімічних рядів є показником словникового багатства.

Синонімічний повтор, який бере участь у створенні змістової єдності усіх типів, ґрунтується на тому, що слова, які належать до однієї частини мови, характеризуються повним або частковим збігом лексичних значень. Такий повтор у формі заміни одного слова іншим, більш частковим (навіть одиничним) чи з родовим значенням [3, 117], органічно вплітається в оповідь. До першого слова приєднується слово з додатковим відтінком значення. Звичайно, такі слова входять до одного синонімічного ряду. Напр.: “У Країні літо. Спека і пляжний сезон” (57); “Над Країною Козакією гуляла-шаліла хурделиця-сніговиця, наче п’яна з горя відьма-удовиця, ридала-реготала завірюха-метелиця, як молоденька-білесенька дівка-бісурканя, ходила плясом-вихилясом довкіл козаків, скуботала-лоскотала гострими-колючими кігтиками-нігтиками попід кабатами-кунтушам . сардаками-кужухами, цілувала в обледенілі вуса, в гарячі уста, манила у блуди, а коли вони не спокусилися на лакомотство погане, пробиваючись уперед, заридала услід чи то голосом літописця пана Варцаби, чи опришка Марусяка...”¹ (238).

Разом з іншими видами повтору (лексичним, дійктичним, синтаксичним тощо) повтор синонімічно зближених слів сприяє “створенню відкритих періодичних утворень, особливістю яких є розгортання, посилення, наростання невинного мовного потоку” [1, 185]. Вони забезпечують послідовність руху думки, образність і виразність мови та її оцінність.

Традиційне тлумачення стилістичного значення як чинника емоційної, експресивної, оцінної інформації уточнюємо та зазначаємо його як таке, що передає суб’єктивну позицію окремої особи, її ціннісні орієнтації, оцінку мовленню, тому на перше місце виходить проблема комуніканта, що надає оцінку повідомленню.

Спеціальне дослідження повторів важливе насамперед з тієї причини, що за своєю природою повтор – засіб вираження модальних значень, а також відіграє суттєву роль в організації діалогічних відношень у текстах.

Діалогічність трактуємо як значний чинник (тексто- та стилетворчий), який визначає функціонування та семантизацію стилістичних засобів.

Повтори як суб’єктивні емоційно-оцінні елементи художнього тексту отримують теоретичну інтерпретацію – прагматичну (реалізація авторської позиції, зумовленої мотивацією, ціннісними орієнтаціями; здійснення комунікативних намірів автора, його апеляцію до адресата) та лінгвістичну (їх зв’язок із модусом).

Діалогічність та повтор тісно пов’язані, оскільки повтор не лише передає модальне значення, а є і засобом зв’язку між компонентами явного та уявного діалогів.

Залежно від наймісткішого компонента повтору в прозі Галини Тарасюк переважають групи синонімів, що: 1) служать виявом ступеня чи міри ознаки, якості чи стану: “Однак, щоб увійти у творчий раж і теперішній ритм суспільно-політичного життя, не повторюватись і продовжити чітко основну лінію об’єктивної обсервації сучасності, пан Варцаба взявся перечитувати попередні записи” (53); 2) характеризують інтенсивність дії чи стану: “Наразі просвітленим козакам перехотілося битися-сваритися, захотілося брататися-миритися з усім світом-миром, й родичатися з ним, і бути з ним рівним, а не лиш, вибачайте за правду, йому служити та дуни мити!” (160); 3) виражають психічний чи фізичний стан героя: “І Покукальський те відчував, роздував волю, розпускав хвоста, величався, гад, як печеніг на кістках воїв-русичів” (151); 4) відрізняються характером дії чи ступенем її вияву: “Такою порожньою і осиротілою корчма ще не була, як тої купальської відьомської ночі. Зате на озерах ще ніколи так щасливо не балювали, так весело не реготали вічно сердиті на чоловіків і заклопотані гендерною політикою феміністки...” (164); 5) підкреслюють і виділяють якусь певну сторону, рису, ознаку особи, предмета чи явища: “Тобто усім кошом-громадою радилися, як далі

¹ Цитуємо за виданням: Тарасюк Г. Цінь Хуань Ґонь: роман-антиутопія / Галина Тарасюк. – Біла Церква: Буква, 2008. – 255 с.

жити, складали бізнес-плани на майбутнє, а також ходили парадом і навіть, за народним звичаєм, водили козу” (169); 6) варіюють за відтінками значень: “Попри те, корчма свідомо бузковіє, а Покукальський з Калатайлом нахабно і все густіше фіолетіють, особливо після того, як під сільрадою розвантажилася здоровенна фіолетова фура, розмальована антрацитовими бантиками” (169).

Контактний повтор синонімічних слів, позначаючи те саме поняття, предмет і дію, одночасно актуалізує емотивну семантику слів, їх сполучень, передає різний ступінь вияву емоцій, переживань, відтінює певним чином характер героїв: “Звісно, усі відгуки на чергові дострокові перевибори на рідних рахманах козаки сприйняли споглядально і по-філософськи, окрім останнього” (184).

Дієслівні синоніми найбільш функціонально навантажені, оскільки саме ця частина мови виражає рух, динаміку, притаманні для внутрішнього розвитку змісту тексту. Головні події подаються не у формі нанизування фактів, а як тривалий процес з усіма життєвими перипетіями: “Співали славні гімни Революції, підбивали підсумки виборів, давали інтерв’ю американці, впевнені свято у перемозі” (204).

За нашими спостереженнями, ступінь емоційно-експресивного заряду повтору залежить від суб’єктивно-модального значення. Найбільший стилістичний заряд у романі Г.Тарасюк “Цінь Хуань Гонь” несе повтор, який виражає незгоду з ідеологічно ворожою позицією, тобто вжитий в опозитивному діалозі, де його учасники виявляють максимальну інтелектуальну та емоційну активність. Напр.: “Та причім тут вибори, коли йдеться про нашу репутацію у світі! Тобто про футбол! Бо якби не він, то б і ніхто і про Шевченка не знав... А ми ще до Європи премось! Най би лиш до Австрії – ті звичні. Або до Румунії – там ще гірше, чи до Польщі – ті теж голі, хоч і впустили американців. Або навіть до Італії чи Іспанії – на кінець хоч діти наші мамок своїх побачать... А це – до цілої Європи! А в ній – всілякі народи, з-поміж яких є і фист культурні! Не знаю, як кому, а мені французів соромно...” (155).

Спостерігаємо лексичні одиниці, які підлягають семантико-стилістичній актуалізації. Таке переосмислення найяскравіше сприймається в умовах діалогічності, тобто в рамках “автор – опонент”. Наприклад, відповідь опонента (у тексті – це Марусякова теща): “Про що ви тиркочете, пане голово і решта вар’єтів, про яку Європу? Он за сільрадою теля в нужник впало, три дні рує, нікому поретувати! Школа валиться... а їм футбол в голові та Європа! Коби я себе не шанувала . то я би вам сказала, де ви, в якій ...оні!” (155).

В основі побудови такого діалогу-диспуту лежать різні опозиції: контрастне співставлення лексико-семантичних варіантів багатозначного слова, контраст денотативного значення з оказіональним змістом, невідповідність номінації і денотату, стилістична та семантична несподобаність слів.

У результаті дослідження тексту роману Галини Тарасюк вдалося виявити наступні стилістичні функції діалогічного повтору:

1) характерологічну, провідна роль у відтворенні якої належить повторам з емоційно-оцінним забарвленням: “Не, таки мудро, що жінок не допускають до влади на всіх рівнях, бо таки не знаю, щоб то було... - задумливо озвався колишній сільський інтелігент пан Черчіль. – А я знаю: строєм на роботу і з роботи! І гальба пива – на вчорішній святі. Ото й усьо, що було б! – зареготав з адмінгорба навіжений Калатайло і корчма внутрішньо здригнулася від такої ганебної перспективи” (155);

2) композиційно-образну, при виконанні якої повтор стає одним із засобів фіксації точки зору персонажу та його характеристики, дозволяє виявити непряме авторське відношення до героя, через яке розкривається для читача і “я” самого автора: “ – Як на мене, то я того Миркитяна лиш віватую, бо коби не корчма, то де б ми ся збирали? Сиділи би-м собі на печі, а тим часом китайці чи ті самі латифундисти їхніми руками та нагло собі наші рахмани присвоювали і робили, що хотіли! – Маєте, пано газдо Николик, і ви, пане фермер Цімборський, велику, як каже пан Маркитан, рацію... – почав був чотовий Митро, але його перебив запалений Ільо: – Чуй, Митрику, і решта, хто є ще притомний у цій корчмі! Та чи нема у Країні чоловіка над того Мркчт... тьху! килиминепереситифе, аби його, Митре, цитував, а я слухав?!” (29);

3) модально-уточнювальну, яка залежить від намагання автора кваліфікувати той чи той суспільний факт з певної позиції: “А нас самих показують, ек медведів, по тєлівізору на цілий світ і ще розкажуть невідомо що, гейби ми якісь папуаси! – Як-то – невідомо! Коли всім відомо, що ніц нічо доброго не кажуть, лиш про якісь релікти!” (213);

4) архітектонічну, тобто функцію зв’язку цілих фрагментів тексту, наприклад, оформлення уривків у вигляді інформовин: “17 грудня. 5 годин ранку. Хоча вибори оголошені завершеними, Майдан не розходиться. І досі розділений на різного кольору табори, веде бої з перемінними успіхами і перемогами! У Центрвиборчкомі та ж ситуація, з різницею, що б’ються уже самі претенденти на булаву. 6 год. ранку. Б’ються! 8 година ранку: ведуть перемовини! 9 година ранку: стріляють! 10 година ранку: стінка на стінку! 11 година ранку: підписали Універсал!”

12 година ранку: рвуть Універсал кожен на очах у свого електорату! 13 год. Прийшли бетеери! 14 год. Пішли бетеери! 15 год. Підписали Меморандум. 16 год. Анулювали Меморандум. 17 год. Закликають кожен зі своєї сцени до непримиренної боротьби. Схоже, у боротьбі забули, кого і куди вибирають, бо президентські вибори перетекли у вибори до рад усіх рівнів. Центрвиборчком у розпачі” (216);

5) діалогізації, тобто функцію монологічної побудови діалогічної форми: “...олігархи вийшли з різних прошарків народу і в різні періоди! Наприклад! В епоху Великої Приватизації олігархами, а по-народному скоробагачками ставали, як правило, діти-комсомольці партійної номенклатури, директорів заводів та голів колгоспів, а за ними – діти-піонери комсомольців останнього призову, внуки молодогвардійців, шахтарські сироти, виплекані з фезеушної шпани рекетири-рейдери епохи Реприватизації... тому й називали їх по-різному у різних регіонах. Спочатку – крутими, братками, любими друзями, потім – елітою, але це масне слово не дуже подобалося олігархам. Вони воліли радше бути “батьками нації” і “синами народу”, але їх і далі називали старою назвою з наголосом на –гархи, бо звучала вона поважно і грізно, як і належить звучати тим, у кого вся Країна в руках аж до надр і джерел, ще й народне гуляполе – на прицілі” (30).

Характерною особливістю повтору в романі Галини Тарасюк є, крім виконання усіх перелічених функцій, можливість його семантизації, яка визначається ціннісними орієнтаціями автора тексту (Г.Тарасюк), його відношенням до предмету мовлення та до адресату (читача).

Адекватний опис лінгвостилістичної організації тексту романі Галини Тарасюк можливий через аналіз його прагматично-комунікативного аспекту, пов’язаний з вираженням позиції суб’єкта з модальним планом висловлення, з урахуванням діалогічних відношень авторської позиції з позиціями адресата, опонента, персонажа.

Повтор (у широкому значенні як окремих слів, так і фрагментів висловлення або цілих фраз) є одним із способів організації діалогічних стосунків, оскільки пов’язує “репліки” (явні та прикриті) різних суб’єктів, вказує на предмет діалогу та оформлює у ньому взаємозв’язок різних “точок зору”.

Список використаних джерел

1. Клименко О.К. Смысловое и стилизовое значения синонимичных повторов та близкородственных слов і вира зів у поезії Т.Шевченка / О.К.Клименко // Збірник праць 12 наукової Шевченківської конференції. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 178-189.
2. Нечитайло О. І. Синоніми як засіб розкриття значення слова / О. І. Нечитайло // Мовознавство.– 1980. – №6 – С.82-86.
3. Сильман Т.И. Проблемы синтаксической стилистики / Т.И.Сильман. – Л.: Просвещение, 1967. – 152 с.

Анотація. Мета статті – визначити план змісту стилістично релевантних засобів прагматичних (модальних) значень у текстах “жіночої прози”, а саме: аналіз суб’єктного аспекту та розгляд різних суб’єктів у комунікативно-діалогічних стосунках між ними.

Ключові слова: повтор, стилістична функція, експресія, синонім.

Summary. The aim of the article is to specify the plan of content of stylistic relevant means of pragmatic (modal) meanings in the texts of “female prose”, videlicet: analysis of subject aspect and examining of different subjects in communicative-dialogue relations between them.

Key words: repetition, stylistic function, expression, synonymous.

УДК 82-31

Васьків М.С.

МОРФОЛОГІЯ РОМАНУ, ЙОГО ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ. ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ

Ключове значення для вивчення теорії роману мали дослідження західних і, особливо, російських формалістів, які основну увагу зосередили на вивченні морфології роману. Морфології цього жанру (як й інших епічних жанрів) формалісти теоретично надавали домінуючого значення, вважаючи інші його риси за малозначущі, хоча у практичних дослідженнях вони не змогли оминати і цих “малозначущих” рис. Насамперед це стосується західних формалістів, які, на відміну від російських, не нехтували змістовими чинниками.